

Summary

Kuli K. K. Standard-law coordination of the mechanism of the social contracting in Ukraine. — Article.

This article is devoted to the analysis of laws in which normative-legal directives are used for creation of the mechanism of the social contracting in Ukraine. There is a problem of the law regulation of the mechanism of the social contracting in Ukraine, because the existing laws «About social contracting» are not enough for general solution of social problems in our country.

Keywords: social contracting, social service, social organizations, social problems, social partnership.

УДК 342.82(477)

В. Я. Крижановський

СУДОВА ВЛАДА В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Конституція України 1996 р. (ст. 6) закріпила визнаний світом демократичний принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Судова влада є самостійною гілкою державної влади України, тому неможливо без розгляду поняття правосуддя, його конституційних засад, визначення ролі судової влади в державі та суспільстві без загальної характеристики судової системи України визначити, що собою становить суд як орган, який забезпечує захист конституційних прав людини і громадянина. Органи судової влади здійснюють свої повноваження виключно на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією України. Аналіз основних принципів здійснення правосуддя дає можливість визначити головні засади гарантованого судового захисту прав і свобод людини і громадянина, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека якої визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, про що проголошено у ст. 3 Конституції України [1]. За часи проголошення незалежності, зазначає В. Ф. Бойко, Україна дійсно стала на шлях побудови громадянського суспільства, де належне місце відведено судовій владі. Світовий досвід свідчить, що рівень демократії в суспільстві визначається місцем суду в системі органів державної влади, його спроможністю об'єктивно й неупереджено прийняти судові рішення виключно на основі норм права та відновити порушені права і свободи людини [2].

Аналіз дослідження даної теми. Питання судового захисту прав людини і громадянина досліджувалися в різних аспектах, зокрема в рамках судово-правової реформи, у працях як зарубіжних (М. С. Матейкович, Н. Ю. Турищева, В. П. Кашепов, І. Б. Цимбаренко) [3–6], так і вітчизняних учених (С. В. Ківалов, В. В. Кривенко, О. Г. Свида, М. М. Баранець, В. І. Колесніченко, Л. І. Григор'єва, В. С. Стефанюк, А. Заєць, С. Штогун, П. В. Вовк) [7–17].

Проте, незважаючи на велику кількість праць зарубіжних і вітчизняних дослідників, присвячених дослідженню ролі судової влади, проблем судового

захисту прав і свобод людини і громадянина, більшість аспектів його проблематики залишаються гостро дискусійними. Реалії сучасного державотворення в Україні, новий виток судово-правової та адміністративної реформ вимагають підвищення ролі судової влади і подальшого вдосконалення судового захисту в механізмі захисту прав і свобод громадян.

Мета даної статті полягає в комплексному правовому аналізі ролі судової влади, її органів у захисті прав і свобод людини і громадянина в сучасному механізмі захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Судова влада, як зазначає В. Стефанюк, це той новий політичний і правовий феномен, який адекватно відображає прагнення побудувати на українській землі правову державу, засновану на доктрині поділу влади. Судова влада за своїм призначенням, функціональними особливостями має особливу перевагу перед іншими гілками влади. І полягає та перевага в тому, що не існує такої діяльності держави в особі їхніх органів, яка не підлягала б судовому контролю [18].

Суверенна та незалежна Українська держава неможлива без неупередженого суду, який є гарантом законності. Судовий захист є найвищою формою гарантії прав людини. Це підтверджується не лише свідомістю громадян демократичного суспільства, а й конструкцією державного механізму [19], у тому числі судової системи і рівнем суддівського корпусу.

Право на судовий захист С. Д. Мігоряну визначає як «право кожного на справедливий відкритий розгляд і вирішення упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону, конкретної судової справи правовими засобами, наданими судом для здійснення судочинства з метою захисту гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави» [20, 390].

Судовий захист, тобто право кожної людини на справедливий і відкритий розгляд її справи в суді, виступає основною юридичною гарантією прав і свобод людини.

Право на судовий захист не підлягає жодним обмеженням, бо джерелом необмеженого права на судовий захист виступає безпосередньо Конституція України, яка зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, а конституційне право на судовий захист прав і свобод, зокрема, не може бути обмежене навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України). Всі інші нормативно-правові акти (як законодавчі, так і підзаконні) можуть лише визначати порядок реалізації цього права, а не відмінити його чи встановити такі процедури, які б ускладнили або ж зробили по суті неможливим його реалізацію зацікавленими особами [20, 389].

Законодавчою підставою функціонування судової влади в Україні є Конституція України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України» та ін. У цих нормативних актах встановлюються компетенція, порядок створення, структура та основні функції, а також матері-

ально-технічне й організаційне забезпечення судів та суддів. Єдність судової влади в Україні забезпечується сукупністю актів національного законодавства про судоустрій і судочинство, їх єдиним застосуванням судами на всій території України, фінансуванням судів та суддів з державного бюджету, єдиним статусом суддів.

Орган судової влади вирішує спори та забезпечує захист прав громадян і права в цілому від будь-яких правопорушень, вирішує цивільні та господарські спори, установлює факти, виходячи з принципів верховенства права і справедливості [21].

Такі поняття, як «судова влада», «судова система», «правосуддя», є рідними, але не тотожними.

Існує багато думок учених-правознавців щодо визначення влади, і насамперед судової влади. Так, зокрема, відомий російський учений Й. Фойницький під судовою владою розумів систему підпорядкованих закону органів, покликаних застосовувати закон у порядку судового провадження. Ряд вітчизняних учених визнають судову владу як сукупність діючих в Україні судів, що здійснюють правосуддя, а інші взагалі ототожнюють судову владу з правосуддям [22].

За змістом Концепції судово-правової реформи в Україні, під судовою владою розуміється система незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Головним призначенням суду є вирішення правових конфліктів, які виникають у суспільстві між людьми, між людиною і державою, між різними структурами держави. Суб'єктом, який здійснює судову владу, виступає не будь-який державний орган, а тільки суд з притаманними лише йому можливостями впливу. Тільки суд в Україні відправляє правосуддя, юрисдикція якого поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі та суспільстві.

Такі ознаки судової влади, як виключність, самостійність, повнота, підзаконність, єдність, незалежність, закріплені на конституційно-правовому рівні й взаємопов'язані та взаємозалежні [13].

У ч. 2 ст. 1 Закону «Про судоустрій України» 2002 р. зафіксовано, що судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. У цій нормі звертається увага й на те, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів, а Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції. По суті, наголосив С. В. Ківалов, цим положенням законодавець вперше нормативно визначив, що конституційне судочинство (поряд з цивільним, кримінальним тощо) є однією з форм здійснення правосуддя [23].

Слід відзначити непослідовність Конституції України 1996 р., яка виокремила у ст. 6 судову владу, але, на відміну від законодавчої і виконавчої влади, визначила її місце в Конституції не як владу, а за видом діяльності — «Правосуддя» (Розділ VIII), на що вказувалося як на неприпустиму неточність ще в процесі підготовки Конституції. Ця конституційна ситуація викликає сумнів

навіть на високих рівнях державної влади в тім, що судова влада — це не тільки орган правосуддя або «система суддів», але саме державна влада, яка має всі свої властивості, що підтверджується поточним законодавством.

Здійснення правосуддя — це притаманний тільки судовій владі спосіб вирішення суперечок між суб'єктами правовідносин, що виникають у державі, виступають регулятором відносин суб'єктів суспільства та забезпечують відповідність цих відносин до норми права. Для цього має бути гарантовано право будь-якого суб'єкта суспільних відносин на судовий захист своїх інтересів, зокрема, від дій виконавчої влади, що й забезпечується наданням позовної заяви (скарги) до суду.

Сутність правосуддя полягає в тому, що це налагоджена в процесуальному порядку діяльність спеціально уповноваженими на те органами (судами) судової влади щодо розгляду та вирішення кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справ та адміністративних проваджень із застосуванням норм матеріального права, із вжиттям у необхідних випадках заходів державного примусу з метою захисту та охорони прав громадян, державних та суспільних інтересів. Як пише Е. О. Мартинчик, потреба у здійсненні функції правосуддя обумовлена насамперед наявністю конфліктів у суспільстві та прагненням держави захистити встановлений правопорядок від будь-яких посягань [24].

Правосуддя як функція держави, яку виконує тільки суд, відрізняється від функцій інших органів влади своєю специфікою. Суб'єктом, який відправляє правосуддя, може бути тільки суд, суддя. Правосуддя здійснюється в суворо встановленій законом процесуальній формі, акти правосуддя з конкретної справи, які набрали чинності закону, є законними для вирішення конкретної справи. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй. Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з погляду його відповідності до Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії.

Реалізації конституційного права громадянина на судовий захист ніхто не може перешкоджати, і це стосується, насамперед, суддів, які затримують справи при направленні до апеляційної або касаційної інстанції за скаргами самих громадян або їхніх захисників. У такому разі настає відповідальність суддів за законом у порядку процедури, яку провадить Вища рада юстиції за порушення присяги. Якщо справа надійшла в суд, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом, ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в цьому суді. Договори про відмову в зверненні за захистом до суду є недійсними. Також ніхто не може бути позбавлений права на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якого рівня.

По-новому визначає правові засади організації та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави та засадах

верховенства права, характеризує систему судів загальної юрисдикції Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. [25]. Стаття 1 цього Закону — «Судова влада» — визначає, що судова влада в Україні, відповідно до конституційних засад поділу влади, здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. Судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі й присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Стаття 2 цього Закону визначає завдання суду: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Згідно із ст. 21 Конституції України, усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. На розвиток цього принципу у ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підкреслюється, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

На реалізацію закріпленого у ст. 59 Конституції України права людини на правову допомогу у ст. 10 цього Закону стверджується, що кожен має право на правову допомогу при реалізації права на справедливий суд. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно.

Основним Законом України у ст. 129 Конституції визначено основні засади судочинства. Це законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності звинувачень, змагальність сторін та право в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, підтримання державного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, обов'язковість рішень суду. Гласність, відкритість судового розгляду справ спрямовані на захист сторін від таємного правосуддя (яке не підпадає під контроль громадськості) і є одним із засобів збереження довіри до судів усіх рівнів [26]. На розвиток цих головних конституційних положень у відправленні правосуддя в главі 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено і закріплено їх детальну регламентацію, поняття і зміст.

Реалізація принципу змагальності тісно пов'язана із здійсненням прав і свобод людини. Саме тому принцип змагальності в судовому провадженні кримінальних справ повинний активно та більш розширено втілюватися в судовому провадженні. Можливості захисту та обвинувачення в провадженні кримінальних справ щодо збирання і подання судових доказів повинні бути однаковими.

У ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» конкретизовано положення п. 7 ст. 129 Конституції України, відповідно до якого до основних засад судочинства віднесено також гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Зокрема, ця стаття закріплює, що ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи.

Слід зауважити, що ці положення Конституції повністю відповідають вимогам Статуту Організації Об'єднаних Націй, за якими держави-учасниці будуть постійно поважати права людини й основні свободи. Принцип непорушності прав і свобод людини, робить висновки С. В. Ківалов, означає, що вони не можуть бути скасовані волею законодавця чи порушені в процесі реалізації Конституції та прийнятих відповідно до неї законів [27].

Таким чином, судовий захист конституційних прав громадян є однією з актуальних теоретичних та практичних проблем правової дійсності.

У цивілізованому світі суду належить центральне місце у всій правовій системі. Ю. Є. Полянський зазначає, що саме суд становить справжнє право, істину, справедливість [28]. Саме тому Конституція закріпила, що права та свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожному гарантовано право звернутися в суд і оскаржити в суді рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоуправління, посадових осіб.

Ці конституційні положення значно посилюють роль суду, яку він повинен реалізувати в суспільстві та державі, покладають на нього особливо важливі завдання охорони прав і свобод людини.

У теперішній час судова форма захисту прав і свобод, а також інтересів людини і громадянина, що захищаються законом, є основною.

Право на судовий захист — одне з конституційних прав людини та громадянина і на відміну від інших прав воно є гарантією інших прав і свобод.

Судовий порядок захисту прав і законних інтересів громадян — достатньо регламентований і досконалий. Особлива риса судочинства, у тому числі й кримінального, — суворість процесуальної форми, детальна регламентація руху справ на всіх стадіях процесу.

Право громадян на звернення до суду за захистом порушених прав і законних інтересів, гарантованих Конституцією, відображає доступність правосуддя, без чого ні про яку демократію в цій сфері навіть не може йтися. Зростання ролі цього права дійсно полягає в тому, що ці конституційні норми є нормами прямої дії і тому мають вищу юридичну силу. Реалізація завдання захисту інтересів особи можлива тільки за умови, коли судді дійсно незалежні і підкорюються тільки закону.

Діяльність суду із захисту прав і законних інтересів громадян — це правосуддя, яке здійснюється тільки судом шляхом розгляду та вирішення справи, а також застосування в разі необхідності передбачених законом заходів примусу.

Затвердженню судового захисту, покликаного не тільки відновлювати порушені права громадян, але й підвищувати відповідальність органів державної влади і посадових осіб за дотримання прав людини, повинні сприяти продов-

ження судової реформи та участь України в міжнародних договорах і конвенціях, і насамперед європейських.

Як слушно зауважує В. Стефанюк, діюча судова влада виникла в результаті набуття судом додаткових, якісно нових функцій. Свідченням цього є сформульоване в ч. 2 ст. 124 Конституції України положення про те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. У контексті системи протидії судову владу характеризує юридична можливість впливати на рішення і дії законодавчої та виконавчої влади, «врівноважувати їх». Названі повноваження в повному обсязі, коли вони надані судові й використовуються ним при здійсненні правосуддя, перетворюють його на могутню стабілізуючу силу, здатну захищати права і свободи громадян, оберігати суспільство від руйнівних соціальних спорів [18].

Література

1. Конституція незалежної України / за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. — К., 2005. — С. 318.
2. Бойко В. Ф. Відбувається поступова трансформація сутності суду, який з органу примусу перетворюється на орган захисту прав і свобод людини // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 4. — С. 2.
3. Кашепов В. П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства их реализации // Государство и право. — 2004. — № 2. — С. 5.
4. Матейкович М. С. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации / М. С. Матейкович. — М. : Изд-во МГУ, 2003. — 304 с.
5. Турицева Н. Ю. Охрана избирательных прав граждан в уголовном законодательстве России и зарубежных стран // Журнал российского права. — 2007. — № 6. — С. 56–64.
6. Цымбаренко И. В. Международно-правовые основы судебной защиты прав и свобод личности // Государство и право. — 2004. — № 2. — С. 49–57.
7. Ківалов С. В. Актуальні проблеми судового захисту прав людини в Україні і міжнародні стандарти // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — Вип. 11. — С. 6.
8. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Кривенко. — О., 2006. — 19 с.
9. Вовк П. В. Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративному суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Вовк. — О., 2009. — 22 с.
10. Свіда О. Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Г. Свіда. — О., 2008. — 17 с.
11. Баранець М. М. Права людини як суб'єкт судового захисту // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О. : Юрид. л-ра, 2002. — Вип. 13–14. — С. 119.
12. Григор'єва Л. І. Принцип незалежності судової влади та гарантії судового захисту прав і свобод людини і громадянина // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 4. — С. 6.
13. Стефанюк В. С. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 6. — С. 21.
14. Штогун С. Судова реформа — шлях до вдосконалення захисту прав і свобод людини і громадянина // Право України. — 2002. — № 8. — С. 36.
15. Заєць А. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні // Держава і право : зб. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 1997. — Вип. 13. — С. 143–151.
16. Колесніченко В. В. Роль судової влади у захисті виборчих прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Колесніченко. — О., 2009. — 18 с.
17. Брінь Т. О. Конституційний Суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т. О. Брінь. — Х., 2010. — 19 с.
18. Стефанюк В. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні // Право України. — 2001. — № 1. — С. 16.

19. Ківалов С. В. Деякі питання судово-правової реформи // Вісник прокуратури. — 2000. — № 1.
20. Мігоряну С. Д. Забезпечення права на судовий захист — передумова формування правової держави в Україні // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. — О. : Фенікс, 2006. — Вип. 29.
21. Товста О. І. Основні права особистості — пріоритет судового захисту соціально-правової держави // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — Вип. 13–14. — С. 155.
22. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / О. С. Захарова, В. Я. Карabanь, В. С. Ковальський (кер. авт. кол.) [та ін.] ; відп. ред. В. Макаренко. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — С. 234.
23. Ківалов С. В. Шляхи вдосконалення конституційних основ судоустрою і судочинства // Голос України. — 2008. — 24 черв. — С. 6.
24. Мартынчик Е. О. О судебной власти // Право Украины. — 1992. — № 11. — С. 23.
25. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41–45. — Ст. 529.
26. Кононенко В. І. Неупередженість суддів // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 2. — С. 58.
27. Ківалов С. В. Защитники прав человека нуждаются в защите // Голос Украины. — 2004. — 5 окт. — С. 17.
28. Полянський Ю. Є. Судова реформа в Україні: проблеми її реалізації // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. ОНЮА. — О., 2007. — Вип. 32. — С. 93–101.

Анотація

Крижановський В. Я. Судова влада в механізмі захисту прав громадян України. — Стаття.

У статті розглядаються й аналізуються роль і значення судової влади, її органів у сучасному механізмі захисту прав і свобод громадян України.

Ключові слова: Конституція України, судова влада, суди, права і свободи людини і громадянина, судовий захист прав і свобод громадян.

Аннотация

Крижановский В. Я. Судебная власть в механизме защиты прав граждан Украины. — Статья.

В статье рассматриваются и анализируются роль и значение судебной власти как самостоятельной ветви государственной власти, ее органов в современном механизме защиты прав и свобод граждан Украины.

Ключевые слова: Конституция Украины, судебная власть, суды, права и свободы человека и гражданина, судебная защита прав и свобод граждан.

Summary

Krizhanovskiy V. Y. The judiciary in the mechanism of protection of the rights of Ukrainian citizens. — Article.

The paper considers and examines the role and importance of the judiciary as an independent branch of government, its agencies in the modern mechanism for protecting the rights and freedoms of citizens of Ukraine.

Keywords: The Constitution, the judiciary, courts, human rights and freedoms and civil rights, judicial protection of rights and freedoms of citizens.